

บทคัดย่อ

พระพุทธรูปศิลปะล้านนา สกุลช่างเทิง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดลักษณะเฉพาะของกลุ่มพระพุทธรูปที่พบบริเวณเมืองโบราณ ชื่อ “เมืองเทิง” จำนวน 9 รายการ จัดเป็นกลุ่มสกุลช่างเทิง เนื่องจากมีลักษณะเฉพาะทางศิลปกรรมที่โดดเด่น เช่น พระพักตร์ หรืองานประดับตกแต่งส่วนฐาน จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรม สันนิษฐานว่าสกุลช่างเทิงสร้างงานในราวพุทธศตวรรษที่ 21 โดยได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างงานจากพระพุทธรูปสกุลช่างหลวงสมัยพระเมืองแก้ว

Abstract

Thoeng School : Lãn–Nã Buddha Images

This study researches *nine divine Buddha images* which were found in the ancient (and now deserted) town of Muang Thoeng, The Buddha images are said to be of the *Thoeng School* due to their prominent facial and base adornments. Their patterns are believed to have derived inspiration from Buddha images of the Phra Muang Khaew period. Phra Muang Khaew became the Lãn–Nã king around the 16th century, thus from comparative studies the *Thoeng School Buddha* images can also be dated to the 16th century.

พระพุทธรูปศิลปะล้านนา สกุลช่างเทิง*

อัญชลี สินธุสอน**

เวียงเทิง¹ เป็นเมืองโบราณสำคัญเมืองหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงในตำนานและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ที่ตั้งของเวียงเทิงตั้งอยู่ริมลำน้ำแม่เมืองในบริเวณลุ่มน้ำแม่เมืองตอนกลาง ซึ่งพบหลักฐานทางโบราณคดีจากการสำรวจของกรมศิลปากรจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นพวกภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน หรือเครื่องเคลือบจากแหล่งเตาในภาคเหนือ และชิ้นส่วนโบราณวัตถุอีกหลายรายการ จากหลักฐานที่พบจึงเกิดการตั้งข้อสันนิษฐานว่าเวียงเทิง คงมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 21–22² ชื่อเวียงเทิง ปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสนว่า เมื่อครั้งที่พญาแสนภูรับพระราชโองการพญามังรายมาสร้างเมืองเชียงแสนในปี พ.ศ. 1829³ ในลำดับรายชื่อขุนนางที่พญาแสนภูให้ไปครองเมือง

*บทความนี้ปรับปรุงมาจากวิทยานิพนธ์ เรื่อง พระพุทธรูปศิลปะล้านนาในลุ่มแม่น้ำอิง : ลักษณะเฉพาะสกุลช่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. 2552

**นักศึกษาระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹เอกสารบางฉบับใช้ “เวียงเทิง” แต่เพื่อมิให้เกิดความสับสน การศึกษาครั้งนี้จึงเรียกเวียง และเมืองที่ปรากฏอยู่ในตำนานทั้งสิ้นว่า “เมือง”

²กรมศิลปากร, *เมืองและแหล่งชุมชนโบราณในล้านนา*, สำนักเลขาธิการรัฐมนตรี คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (กรุงเทพฯ : โอเดียนสแควร์, 2539), 154–155.

³พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน ระบุศักราช 648 อย่างไรก็ดี ระยะเวลาการสร้างเมืองเชียงแสน และสาเหตุที่มาสสร้างเมืองว่าเป็นเพราะพญามังรายให้มาสร้างบ้านเมืองนั้น ตำนานฉบับอื่นหรือพงศาวดารกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ไม่ตรงกัน รวมทั้งรายละเอียดของพันนาเมืองเชียงแสนด้วย การศึกษานี้ใช้หลักฐานที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2512 ที่มีการกล่าวถึงเวียงเทิงในฐานะพันนาเมืองเชียงแสน ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน องค์การคำของคุรุสภา, *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), 126, 178.

ต่าง ๆ มีชื่อ “แสนหลวงเทิง” อยู่ด้วย และในเอกสารฉบับเดียวกันนี้ได้กล่าวถึงเขตปกครองของพญาแสนภู ว่า “พันนาเทิง” เป็นดินแดนในเขตปกครองของเมืองเชียงแสนมาแต่เดิม⁴ แต่จากสภาพที่ตั้งของเวียงเทิงที่อยู่ในแถบลุ่มน้ำแม่อิงตอนกลาง จึงมีความเป็นไปได้ว่าเวียงเทิงมีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองพะเยาอย่างใกล้ชิด

อนึ่ง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเวียงเทิงมีไม่มากนัก หลักฐานที่ชัดเจนปรากฏขึ้นในรัชกาลพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 1994–2049) เวียงเทิง ขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ มีเจ้าเมืองชื่อ “แสนคำชายฟ้า”⁵ เวียงเทิงที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณ เรื่อง “พม่ารบไทย” อันเป็นผลงานของกวีที่ติดตามกองทัพพม่าเข้ามาตีเมืองพิษณุโลกในราวปี พ.ศ. 2317 คงถูกทิ้งร้างไปแล้ว กวีจึงไม่สนใจใส่รายละเอียดเกี่ยวกับเวียงเทิง⁶

ประชาชนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนแถบเวียงเทิงปัจจุบันมาจากที่อื่น เช่น บ้านพระเนตร⁷ ถูกตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2401 โดยประชาชนที่อพยพมาจากเมืองน่าน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ตรงกับเวลาที่เจ้าอนันตวรฤทธิเดชเป็นเจ้าเมืองน่าน อพยพเข้ามาอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2401⁸ ปรากฏว่าบริเวณเวียงเทิงถูกทิ้งร้างไม่มีผู้คนอยู่อาศัย แม้แต่ในวัดก็ไม่มีการทำนุบำรุงเพราะไม่มีภิกษุจำพรรษา จากการสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่อำเภอเทิง

⁴เรื่องเดียวกัน, 138.

⁵ประพันธ์ บุญเมือง, ประวัติบ้านพระเนตร-ห้วยโป่ง อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย (เชียงราย : โรงพิมพ์สยามโฆษณาและการพิมพ์, 2544), 2.

⁶ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, พม่ารบไทย, ภาคปริวรรต ลำดับที่ 36/2532 โครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์โบราณในภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เอกสารอัดสำเนา, หน้า 8, บทที่ 6, คำกลอนที่ 116. ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว ได้ให้คำชี้แจงเกี่ยวกับเอกสารโบราณนี้ว่าเป็นผลงานประเภทคว่ำขอของล้านนา ต้นฉบับเป็นของวัดสันมะนะ ตำบลบัวสลี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เอกสารนี้เดิมเป็นของเจ้าราชวงศ์เมืองเชียงแสน กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ. 2317 เมื่อพม่ายกกองทัพมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ แม้กวีผู้แต่งจะกล่าวว่าจะแต่งเมื่อ พ.ศ. 2322 ก็ตาม แต่ไพฑูรย์เห็นว่าคำคว่ำนี้คงแต่งขึ้นภายหลังสงครามเล็ก คงไม่แต่งขณะที่มีสงคราม ผู้แต่งคว่ำนี้ชื่อศรีวิไชยยา อยู่ที่เมืองยอง กล่าวถึงเส้นทางกาเดินทางของแต่ละเมืองที่มารวมกันที่เมืองเชียงแสน จากนั้นจึงเดินทางต่อไปโดยใช้เส้นทางที่ตัดผ่านสถานที่ดังต่อไปนี้ ท่าตูป ปางขวาง พุงนายวาง ปางสัก เวียงเทิง พุงปากต้า แม่น้ำหางา หนองเอื้องเสื่อ นาบด เมืองจัม เมืองออย เมืองปง แม่เยียบ หัวฝายดอนไท ห้วยทรายขาว สบยาง เมืองแพร์ เมืองน่าน ลับแล ถึงเมืองพิษณุโลก นอกจากคำชี้แจงดังกล่าว คว่ำเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นว่าอาจเกิดความแห้งแล้งขึ้นในพื้นที่บริเวณ ปางสัก เวียงเทิง พุงปากต้า อันอาจจะเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เวียงเทิงถูกทิ้งร้าง

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ได้พบพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่ง จำนวน 9 รายการ ซึ่งจากการสอบถามเจ้าอาวาสวัดและกรรมการวัด ทราบข้อมูลว่าพระพุทธรูปเหล่านี้เป็นของที่ถูกต้องตั้งอยู่ตามศาสนสถานใกล้เคียงกับตำแหน่งที่ตั้งวัดในปัจจุบัน

พระพุทธรูปทั้ง 9 รายการ มีรูปแบบศิลปกรรมคล้ายคลึงกัน และมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปในศิลปะล้านนา ดังต่อไปนี้

ลักษณะเฉพาะ : วิเคราะห์จากรูปแบบศิลปกรรม

พระเศียร รูปแบบลักษณะร่วมที่สำคัญของพระพุทธรูปสกุลช่างเทิง (ภาพที่ 1) คือ เป็นพระพุทธรูปที่มีขมวดพระเกศาเป็นวงกันหอยขนาดเล็กเรียงสับหว่างกัน และมีขนาดเท่ากันทั้งหมดพระเศียร ทำพระอุษณีษะหนุนขึ้นเป็นทรงกรวย มีไรพระศกลักษณะเป็นเส้นลวดเส้นเดียว

พระพักตร์รูปผลมะตูม พระขนงเป็นสันนูนขนาดเล็กโค้งยาวมาเกือบจรดหางพระเนตร พระขนงตรงกลางยาวเชื่อมต่อกับสันพระนาสิกที่โค้งเป็นสันค่อนข้างแคบ ส่วนปลายงุ้ม พระเนตรเรียวยาวเหลือบต่ำ เน้นขอบพระเนตรด้านล่างยื่นออกมาเห็นได้ชัดเจน มีร่องระหว่างพระนาสิกและพระโอษฐ์เลียนแบบธรรมชาติ

พระโอษฐ์ได้สัดส่วนกับพระพักตร์ พระโอษฐ์ยิ้ม ขอบพระโอษฐ์บนหยักเป็นปีกกาส่วนขอบพระโอษฐ์ล่างโค้งขึ้นรับ ทำขอบพระโอษฐ์เป็นสองชั้นเห็นได้ชัดเจน เหมือนพระโอษฐ์วางแปะอยู่เหนือพื้นผิวพระพักตร์ ไม่เน้นพระหนุเป็นต่อมกลมมน แต่ทำลายเส้นโค้งแทน พระกรรณยาวเสมอพระหนุ ขอบพระกรรณส่วนบนแหลมโค้งออกด้านนอกเล็กน้อย ขอบพระกรรณล่างแหลมและโค้งออกนอกพระเศียรเล็กน้อย

ส่วนประกอบพระวรกาย พระวรกายของพระพุทธรูปค่อนข้างได้สัดส่วน (ภาพที่ 2) พระอุระหนุนขึ้นเล็กน้อย ครองจีวรห่มเฉียงจีวรเรียบไม่มีริ้ว เส้นขอบจีวรและสังฆาฏิมีแนวเส้นสองเส้น ขอบจีวรด้านหน้าที่พาดผ่านราวพระถันมักอยู่ชิดเม็ดพระถันมาก ส่วนสังฆาฏิเป็นแผ่นขนาดใหญ่มักกำหนดให้ความยาวของสังฆาฏิมาหยุดที่พระนาภีสั้นปลายสังฆาฏิตัดตรงแบบศิลปะอยุธยา ซึ่งแนวขอบของสังฆาฏิมักแนบกับขอบจีวรในช่วงระหว่างพระอังสากับพระอุระ มาแยกกันที่บริเวณกึ่งกลางพระอุระ ทำให้สังฆาฏิที่ยาวลงมาอยู่ในแนวกึ่งกลางพระวรกาย อาจมีแตกต่างจากนี้ไปบ้างเพียงเล็กน้อย

พระพุทธรูปบางรายการปรากฏจิวรคาคพระชานูและขอบสงคาคข้อพระบาท แต่พบเพียงรายการเดียว (ภาพที่ 2) พระพุทธรูปส่วนใหญ่ทำเฉพาะขอบจิวรคาคที่ข้อพระบาท

พระพุทธรูปสกุลช่างเทิง แสดงปางมารวิชัยโดยวางพระหัตถ์ใกล้พระชานู นิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน นิ้วพระอังคฺฐใกล้นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่และมีขนาดไล่เลี่ยกัน พระหัตถ์ซ้ายเมื่อพิจารณาโดยรวมจะเห็นได้ว่าแสดงลักษณะโค้งเหมือนกลีบบัว (ภาพที่ 3.1)

ส่วนฐาน พระพุทธรูปสกุลช่างเทิง ประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือชั้นฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีการซ้อนชั้นมากกว่า 1 ชั้น บางครั้งพบว่าฐานชั้นบนสุดทำเป็นฐานโค้งตักท้องสำเภา

ฐานชั้นบนประดับด้วยกลีบบัวหงายมีเกสร กลีบบัวมีลักษณะเฉพาะ คือบริเวณยอดแหลมของกลีบบัวทำเป็นต่อมกลม ภายในกลีบบัวแต่ละกลีบกรีดเส้นตกแต่งเพิ่มเติม บางครั้งพบว่าส่วนฐานชั้นล่างมีการตกแต่งลายกรอบช่องกระจก ลายพันธุ์พฤกษาคณูไปรง (ภาพที่ 2.2) เป็นต้น

การตกแต่งฐานพระพุทธรูปด้วยลวดลายต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ถือเป็นลักษณะสำคัญของกลุ่มพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในศิลปะล้านนา จากหลักฐานศิลปกรรมทั้งพระพุทธรูปที่ฐานมีจารึก หรืองานสถาปัตยกรรม บ่งชี้ว่างานประดับตกแต่งฐานพระพุทธรูปเฟื่องฟูมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 โดยสกุลช่างเทิงส่วนใหญ่ได้เพิ่มการตกแต่งลายเส้นภายในกลีบบัวเป็นพิเศษ (ภาพที่ 5)

พระพุทธรูป บางรายการยังเหลือท่อเททองไว้เป็นขาฐานพระพุทธรูป (ภาพที่ 3) พระพุทธรูปบางรายการ (ภาพที่ 4, 4.1 และ 5, 5.1) มีชั้นฐานบัวองนแทรกระหว่างฐานบัวหงายชั้นบนกับฐานชั้นล่างที่เป็นฐานเขียงประดับลายกรอบช่องกระจก

ข้อสันนิษฐานในการกำหนดอายุ หลักฐานสำคัญที่อาจจะกำหนดอายุสมัยของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ ได้แก่พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ภาพที่ 6, 6.1) อำเภอมือง จังหวัดน่าน มีจารึกที่ส่วนฐาน บอกชื่อปีและเดือนที่สร้างพระพุทธรูปแต่ไม่บอกตัวเลขของปี จากคาถาที่จารึกบนส่วนฐานที่พบในพระพุทธรูปสร้างระหว่าง พ.ศ. 2008–2064 อันส์ เพนธ์ จึงสรุประยะเวลาสร้าง

พระพุทธรูปดังกล่าวไว้ใน พ.ศ. 2080⁹ หากพิจารณาเฉพาะรูปแบบลักษณะ พระพุทธรูปแสดงลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรกสามารถจัดเข้ากลุ่มเดียวกันกับกลุ่มพระสิงห์ เช่น การประทับขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย สังฆาฏิพาดผ่านพระอุระ ข้ายาวมาจรดพระถันชายแยกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปมีลักษณะทางศิลปกรรมทั่วไปจัดอยู่ในกลุ่มสกุลช่างเทิง ดูได้จากลักษณะพระพักตร์ คือ มีพระพักตร์รูปผลมะตูม พระขนงเป็นสันนูนขนาดเล็กโค้งยาว สันพระนาสิกที่โค้งเป็นสันค่อนข้างแคบส่วนปลายงุ้ม พระเนตรเรียวยาวเหลือบต่ำ เน้นขอบพระเนตรด้านล่างยื่นออกมาเห็นได้ชัดเจน ขอบพระโอษฐ์สองชั้นและพระโอษฐ์วางแปะอยู่เหนือพื้นผิวพระพักตร์ นอกจากนี้การประดับตกแต่งส่วนฐานบัวด้วยกลีบบัวที่มีการขีดลายเส้นในกลีบเพิ่มเติม ปลายกลีบบัวเป็นต่อมกลม เสริมสัดส่วนฐานสูงชันด้วยชั้นฐานที่มีการประดับลวดลายพันธุ์พฤกษา เป็นต้น

งานประดับตกแต่งส่วนฐานพระพุทธรูปสกุลช่างเทิง ได้สะท้อนภาพความนิยมตกแต่งส่วนฐานที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ในล้านนาได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะฐานบัววงอนที่แทรกเพิ่มเข้ามาในพระพุทธรูปบางรายการ ซึ่งพบหลักฐานการนำฐานบัววงอนมาตกแต่งพระพุทธรูปสำริดอย่างน้อยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา โดยหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับการทำพระพุทธรูปฐานบัววงอน เป็นหลักฐานในลุ่มน้ำแม่อิง¹⁰ รวมทั้งการประดับส่วนฐานด้วยลายพันธุ์พฤกษาทั้งที่ฉลุโปร่งและไม่ฉลุโปร่ง ทั้งนี้ลายประเภทพันธุ์พฤกษาประเภทลายก้านชดช้อดอกไม้เคยทำกันมาก่อนในศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เมื่อส่งอิทธิพลให้แก่ศิลปะล้านนา ลายก้านชดช้อดอกไม้ที่มีความใกล้เคียงธรรมชาติได้ถูกปรับปรุงให้เกิดลักษณะที่เป็นงานประดับตกแต่งมากยิ่งขึ้น และห่างไกลจากต้นแบบที่เป็นธรรมชาติมากยิ่งขึ้น (ภาพที่ 4) แสดงว่าเป็นงานสร้างในระยะหลัง จึงเป็นไปได้ที่พระพุทธรูปสกุลช่างเทิงได้เริ่มสร้างงานของตนเองขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา

⁹อันส์ เพนซ์, พรรณแพทย์ เครือไทย และ ศรีเลา เกษพรหม, **ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 1 จารึกในพิพิธภัณฑฯ เชียงแสน**, คลังข้อมูลจารึกล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ม.ท.ป., ม.ป.ป., : 2540), 227.

¹⁰ดูรายละเอียดของพัฒนาการฐานบัววงอนตั้งแต่แรกเริ่ม และการส่งอิทธิพลงานศิลปกรรม ใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **ศิลปะเมืองเชียงแสน : วิเคราะห์งานศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์**, กรุงเทพฯ : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, 2551), 228.

อย่างไรก็ดี พบว่าฐานพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างที่ระเบียงพระอุโบสถวัดพระแก้ว เวียงจันทน์ มีรูปแบบศิลปกรรมคล้ายคลึงกับสกุลช่างเทิงบางรายการ (ภาพที่ 5) ในส่วนฐานบัวและการเจาะช่องที่ฐาน แต่หลักฐานที่พบที่เวียงจันทน์มีน้อย กลับบัวหางยประดับฐานไม่นิยมทำเป็นต่อมกลมหรือมีลวดลายประดับภายในกลีบบัว มักฉลุลายกรอบช่องกระจกโปรง โดยไม่เน้นลวดลายประดับในกรอบช่องกระจกแต่อย่างใด อันแสดงให้เห็นรสนิยมร่วมของยุคสมัยในภูมิภาคที่ติดต่อกันสัมพันธ์กันดี

สังเขปข้อแตกต่างระหว่างสกุลช่างเทิงกับพระพุทธรูปศิลปะล้านนาอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21

จากหลักฐานแวดล้อมพระพุทธรูปสกุลช่างเทิง มีแนวโน้มจำกัดวงเวลาไว้ที่ราวพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นช่วงเวลาที่ล้านนาเริ่มสูญเสียเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง แต่กลุ่มพระพุทธรูปที่ได้นำมาศึกษาจำนวน 9 รายการ เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่มีรูปแบบลักษณะพิเศษต่างจากพระพุทธรูปศิลปะล้านนาที่มีอายุร่วมสมัยกันในราวพุทธศตวรรษที่ 21 กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ล้านนาภายใต้การปกครองพระเจ้าติโลกราช พระยา ยุธิษฐิระเจ้าเมืองสองแควเข้ามาสวามิภักดิ์ล้านนา พระเจ้าติโลกราชโปรดฯ ให้พระยา ยุธิษฐิระมีฐานะเป็นลูกเลี้ยงแล้วให้ไปครองเมืองภูคาและเมืองพะเยา ในระยะนี้เองที่เกิด ความนิยมสร้างพระพุทธรูปที่แสดงอิทธิพลศิลปะสุโขทัย อันอาจเกี่ยวข้อกับการเข้ามา ของพระยายุธิษฐิระ ลักษณะทั่วไปเป็นพระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ พระพักตร์ รูปไข่ ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว ชายสังฆาฎิยาวจรดพระนภี เป็นต้น อย่างไรก็ตามล้านนาได้พัฒนาจนเกิดรูปแบบเฉพาะของตนเอง เช่น การทำพระเนตรเปิด มองตรง พระโอษฐ์เกือบเป็นเส้นตรง และสัดส่วนหน้าตักที่ค่อนข้างแคบ พระพุทธรูป ลักษณะเช่นนี้พบได้ทั่วไปในล้านนา จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นงานช่างกระแสหลักของ ล้านนาในระยะนั้น

อนึ่ง การที่พระพุทธรูปสกุลช่างเทิงบางรายการทำขอบจีวรคาดใต้พระชานู ทั้งสองข้าง (ภาพที่ 2) อันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของศิลปะสุโขทัยที่แตกต่างจาก

ศิลปะล้านนา¹¹ หรือพระพุทธรูปสกุลช่างเทิงทำแถบสังฆาฏิเป็นแผ่นแบนยาวจรดพระนาภี และเน้นขอบพระโอษฐ์หนาเป็นสองชั้น เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นกระแสมานิยมศิลปะสุโขทัยที่แพร่หลายในล้านนาได้อีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธรูปสกุลช่างเทิงจะทำพระพักตร์รูปไข่ตามอิทธิพลกระแสหลัก แต่สัดส่วนพระพักตร์ของสกุลช่างเทิงจะป้อมกว่าอย่างเห็นได้ชัด ทำพระเนตรเรียวยาวเหลือบต่ำ หัวและหางพระเนตรวัดโค้งลง มีการเน้นขอบพระเนตรด้านล่างยื่นออกมามาก อีกทั้งพระวรกายของสกุลช่างเทิงมีลักษณะบอบบางกว่าเป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าพระพุทธรูปสกุลช่างเทิงให้ความสำคัญกับการใส่รายละเอียดตกแต่งฐานพระพุทธรูปเพิ่มขึ้นบ้าง เพิ่มขารองรับฐานบ้าง เป็นข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับงานช่างกระแสหลัก

อนึ่ง พระพุทธรูปสกุลช่างเทิงยังมีความคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปที่กล่าวได้ว่าเป็นงานช่างหลวงในสมัยพระเมืองแก้วที่สร้างงานศิลปกรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21¹² มีเพียงรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้นที่บ่งความแตกต่าง เช่น พระพุทธรูปงานช่างหลวงมีขนาดเม็ดพระศกเล็กกว่า ไม่ทำขอบพระโอษฐ์เป็นสองชั้น และทำส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงายอยู่ในผังแปดเหลี่ยม เป็นต้น¹³ ผู้ศึกษาได้พบหลักฐานพระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเมืองแก้วกระจายอยู่ในลุ่มน้ำแม่อิงตอนล่างไปจนถึงตอนบน การพบพระพุทธรูปงานช่างหลวงสมัยพระเมืองแก้วที่ลุ่มน้ำแม่อิงสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการที่ราชสำนักในเมืองเชียงใหม่ระยะนั้นได้ส่งขุนนาง คือ พระยาหัวเขียนมาครองเมืองพะเยา

¹¹เชษฐ ติงสัญชลี วินิจฉัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับที่มาของจิวรที่คาตอยู่ใต้พระชานุ เกิดขึ้นจากการที่ศิลปะสุโขทัยระยะนี้ได้รับอิทธิพลศิลปะลังกา ส่วนศิลปะล้านนาระยะแรกมีพื้นฐานจากศิลปะพุกาม ในขณะที่ศิลปะก่อนอยุธยา-ต้นอยุธยา มีพื้นฐานมาจากศิลปะขอม ในศิลปกรรมทั้งสองแบบไม่ปรากฏว่ามีการทำจิวรคาตใต้พระชานุมาก่อนเลย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เชษฐ ติงสัญชลี, “เส้นขอบจิวรที่พระเพลา-พระซงษ์ ของพระพุทธรูปประทับนั่งในศิลปะอมราวดี-ลังกา และประเด็นเชื่อมโยงกับศิลปะไทย”, เมืองโบราณ, 35, 1 (มกราคม-มีนาคม 2552), 44-51.

¹²ตัวอย่างสำคัญของพระพุทธรูปสมัยพระเมืองแก้ว ได้แก่พระเจ้าแก้วคือ วัดสวนดอก เชียงใหม่ ที่พระเมืองแก้วโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2047 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2053 พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย แสง มนวิฑูร กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2501), 121.

¹³ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เอกสารคำสอน ศิลปะล้านนา รายวิชา 317 405 ศิลปะในประเทศไทย, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2546, (อัดสำเนา) 98.

และที่บริเวณลุ่มน้ำแม่อิงตอนล่าง บริเวณเขตจังหวัดพะเยา พบพระพุทธรูปหินทรายเป็นจำนวนมากจึงสามารถจัดเป็นสกุลช่างหนึ่งในล้านนา แม้พบว่าเริ่มสร้างตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา แต่กลุ่มที่พบมากที่สุดและถือว่ามีพัฒนาการอันแสดงให้เห็นเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปะล้านนา อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ร่วมสมัยกับพระพุทธรูปสกุลช่างเทิง ได้แก่พระพุทธรูปศิลปะล้านนา สกุลช่างพะเยา

อย่างไรก็ดี มีข้อแตกต่างสำคัญระหว่างสกุลช่างพะเยากับสกุลช่างเทิงเริ่มตั้งแต่วัสดุที่นำมาใช้สร้าง องค์ประกอบพระพักตร์ของพระพุทธรูปสกุลช่างเทิงมิได้เชื่อมต่อกันด้วยการเขาะร่องเชื่อมต่อมุมพระโอษฐ์กับพระนาสิก พระโอษฐ์พระพุทธรูปสกุลช่างเทิงเล็กและเน้นด้วยเส้นขอบพระโอษฐ์ ต่างจากสกุลช่างพะเยาที่ทำพระโอษฐ์กว้างและตัวดปลายพระโอษฐ์สองข้างขึ้น หรือการประดับตกแต่งส่วนฐานพระพุทธรูป พบว่าสกุลช่างเทิงนิยมทำพระพุทธรูปประดับบนฐานสูง ฐานชั้นบนประดับด้วยกลีบบัวหงายมีเกสรกลีบบัวมีลักษณะเฉพาะ คือบริเวณยอดแหลมของกลีบบัวทำเป็นต่อมกลม ภายในกลีบบัวแต่ละกลีบกรีดเส้นตกแต่งเพิ่มเติม (ภาพที่ 2.2) บางครั้งพบว่าส่วนฐานชั้นล่างมีการตกแต่งลายกรอบช่องกระจก หรือลายพันธุ์พฤกษาฉลุโปร่ง เป็นต้น ในขณะที่สกุลช่างพะเยาบางครั้งทำฐานพระพุทธรูปยกสูงด้วยเช่นกัน แต่ประดับส่วนฐานด้วยงานประดับเชิงสัญลักษณ์ หรือประติมากรรมภาพบุคคล ได้แก่ พระสาวก เทวดา หรือประดับส่วนฐานด้วยเครื่องประกอบยศและเครื่องสูง และพบหลักฐานการประดับประติมากรรมภาพสัตว์ คือ นกหัสดีลิงค์ ช้าง และสิงห์ บนฐานพระพุทธรูปอีกด้วย

สำหรับสกุลช่างเชียงแสน ที่ผ่านวิวัฒนาการจนเกิดรูปแบบเฉพาะของล้านนา ช่วงกลางและปลายพุทธศตวรรษที่ 21 พระพุทธรูปที่พบมากที่สุดได้แก่กลุ่มที่เรียกรวมๆ กันว่า “แบบเชียงแสนสิงห์สอง” มีรูปแบบเฉพาะ คือ พระวรกายเพรียวบางและเตี้ย พระอังสาใหญ่ พระเพลาค่อนข้างแคบ นิยมทำนิ้วพระหัตถ์เรียวยาว ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน พบมากในกลุ่มช่างเชียงราย เชียงแสน ผ่างและเชียงของ รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปในศิลปะลพบุรีอีกด้วย ความนิยมอีกประการหนึ่งที่พบในพระพุทธรูปสกุลช่างเชียงแสน ได้แก่ การทำส่วนฐานสูง มีแถวกลีบบัวคว่ำ-บัวหงาย¹⁴ บางครั้งพบการประดับฐานด้วยรูปสัตว์แบบนูนสูง และลายพันธุ์พฤกษา อันเป็นความ

¹⁴เรื่องเดียวกัน, 184.

นิยมที่เกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21

จากรูปแบบที่กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทั้ง 9 รายการที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ มีรูปแบบที่เด่นชัดต่างจากกลุ่มสกุลช่างอื่นในล้านนา ที่สร้างสรรค์ผลงานขึ้นร่วมสมัยกันในราวพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มสกุลช่างที่พัฒนาขึ้นอย่างฉับพลันในพื้นที่ อันเกิดจากนำรูปแบบของพระพุทธรูปงานช่างหลวงสมัยพระเมืองแก้วกับงานของสกุลช่างเชียงแสน อันเป็นงานสร้างร่วมสมัยกัน นำมาสร้างสรรค์ต่อ จนเกิดเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

ข้อสังเกตเพิ่มเติม

สกุลช่างเวียงถูกพบบนเส้นทางคมนาคมโบราณที่มีเวียงสำคัญ คือ เวียงเทิง จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดและชาวบ้านในพื้นที่เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธรูปแต่ละรายการ ทำให้ทราบว่าพระพุทธรูปเหล่านี้ถูกทอดทิ้งไว้ในแหล่งโบราณสถานร้างภายในพื้นที่เวียงเทิง และจากการตรวจสอบขณะนี้ พบพระพุทธรูปเพียงสองรายการที่ถูกพบไกลออกไปจากกลุ่ม (ภาพที่ 3, 6) เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็ก การเคลื่อนย้ายจึงเป็นไปได้ง่าย อีกทั้งเมื่อพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์ จะเห็นว่าเวียงเทิงสามารถติดต่อกับเมืองน่านและเวียงเชียงของได้โดยสะดวก ขณะเดียวกัน จากเวียงเทิงจะใช้เส้นทางผ่านเมืองน่านสู่หลวงพระบาง หรือจากเชียงของสู่หลวงพระบางก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น หากมีการสำรวจเพิ่มเติม น่าจะพบหลักฐานประกอบการสร้างแนวทางการเคลื่อนย้ายของประชากรของ 3 พื้นที่ คือ เวียงเทิง เมืองน่าน และหลวงพระบาง ในสมัยโบราณเพิ่มเติม

ภาพที่ 1.1 วัดพระเกิดคงคาราม จ.เชียงใหม่ จากภาพที่ 1

ภาพที่ 1 วัดพระเกิดคงคาราม จ.เชียงใหม่
ประกาศนียบัตรทะเบียน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 103 ตอนที่ 79
ลงวันที่ 12 พฤษภาคม 2529

ภาพที่ 2.1 รายละเอียดการตกแต่งฐานพระพุทธรูป ในวัดพระเกิดตองดงราม
จังหวัดเชียงใหม่ ราย จากภาพที่ 2

ภาพที่ 2 วัดพระเกิดตองดงราม จังหวัดเชียงใหม่
ประกาศินหะเมียน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 103 ตอนที่ 79
ลงวันที่ 12 พฤษภาคม 2529

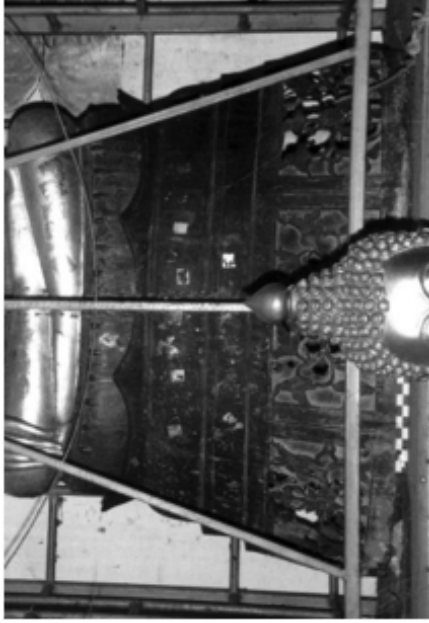
ภาพที่ 3 พระพุทธรูปวิตรศรีดอนชัย
อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
ประกาศขึ้นทะเบียน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 104
ตอนที่ 235 ลงวันที่ 18 พฤศจิกายน 2530

ภาพที่ 3.1 พระพุทธรูปวิตรศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
จากภาพที่ 3

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปวัดพระธาตุจอมจ้อ
อำเภอเท็ง จังหวัดเชียงใหม่
ประกาศขึ้นทะเบียน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 110
ตอนที่ 194 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2536

ภาพที่ 4.1 พระพุทธรูปวัดพระธาตุจอมจ้อ อำเภอเท็ง จังหวัดเชียงใหม่
แสดงในภาพเป็นแบบ 1 ช่อง : 2 ชม. จากภาพที่ 4

ภาพที่ 5.1 พระพุทธรูปวัดดอนแยง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงใหม่
จากภาพที่ 5

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปวัดดอนแยง
อำเภอเทิง จังหวัดเชียงใหม่
ประกาศิตหะเมเบียน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 110
ตอนที่ 194 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2536

ภาพที่ 6.1 พระพุทธรูปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน จากภาพที่ 6

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน

หนังสืออ้างอิง

องค์การคำของครุสภา. **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 พงศาวดารเมืองเงินยาง เชียงแสน**. พระนคร : โรงพิมพ์ครุสภา, 2512.

เชษฐ ติงส์ภูชิต. “เส้นขอบจิวรที่พระเพลา-พระซงม์ ของพระพุทธรูปประทับนั่งในศิลปะอมราวดี-ลังกา และประเด็นเชื่อมโยงกับศิลปะไทย”, **เมืองโบราณ**, 35, 1 (มกราคม-มีนาคม 2552), 44-51.

ประพันธ์ บุญเมือง. **ประวัติบ้านพระเนตร-ห้วยโป่ง อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย**. เชียงราย : โรงพิมพ์สยามโฆษณาและการพิมพ์, 2544.

ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. **พม่ารบไทย**. ภาคปริวรรต ลำดับที่ 36/2532 โครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์โบราณในภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อัดสำเนา).

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **เอกสารคำสอน ศิลปะล้านนา รายวิชา 317 405 ศิลปะในประเทศไทย**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2546 (อัดสำเนา).

กรมศิลปากร. **เมืองและแหล่งชุมชนโบราณในล้านนา**. สำนักเลขาธิการรัฐมนตรี คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี. กรุงเทพฯ : โอเดียนสแควร์, 2539.

พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย, พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2501.

ฮันส์ เพนธ์, พรธนเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม. **ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 1 จารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน**. เชียงใหม่ : คลังข้อมูลจารึกล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.